

Vroeger

Wim Nijman

Toen mijn grootvader eens als militair met verlof in Lochem op het station uit de trein stapte, kwam hij Koning Willem III tegen. “Kijk, daar heb je nog een mannetje van mij,” zei de Koning. Als soldaat was mijn grootvader dus van de Koning. Wat deed Willem III hier op het station?

Maar eerst over de militaire dienst. Mijn overgrootvader was in dienst van 1 april 1859 tot 1 oktober 1860, dus achttien maanden. Hij kreeg 9 cent per dag. Twee paar sokken kostten fl. 1,06. Een spijslepel 7 cent en een knipmes 30 cent. Onderdelen van zijn uitrusting. Dat ging van zijn soldij af, dus aan het eind had hij nog niets. Misschien wel schuld, als je erg dorstig was.

Zijn zoon, mijn grootvader dus, was ingedeeld op 8 mei 1882 en ging op 15 september met groot verlof. Hij is nog een maand op herhaling geweest, in 1885. Hij kreeg 11 cent per dag. Een paar sokken kostten 64 cent. Een spijslepel 6 cent en het knipmes 20 cent. Hij was ook blut toen hij weer burger werd, in verband met het betalen van zijn militaire uitrusting.

Nu Willem III. Waarom ging hij jagen met Baron Justinus Egbert Hendrik van Nagell (1825-1901)? Diens vader Jacques Adriaan Christiaan van Nagell, 1784 - 1883, ging in 1815 met Willem II naar Rusland om Anna Paulowna op te halen, met wie Willem trouwde. Zij werd later de moeder van Willem III. Zij leefde van 1795 tot 1865. De eerste vrouw van Willem III was Sophia Frederika Mathilda, 1818 - 1877. Volgens de papieren hadden zij drie kinderen, die zijn alledrie vroeg gestorven. 1) Willem 1840-1879. 2) Maurits 1843- 1850 en 3) Alexander 1851-1884.

Waren de Oranjes dus uitgestorven? Ze waren letterlijk en figuurlijk niet voor één gat te vangen. Ergens uit Duitsland haalde Willem III, Adelheid Emma Wilhelmina Theresia op, 20 jaar, prinses van Waldeck-Pyrmont. Geboren in 1858 en op 20 maart 1934 gestorven. Willem III was toen al 61 jaar.

Op 7 januari 1879 zijn ze getrouwd en op 31 augustus 1880 werd Wilhelmina geboren. Tot 1898 was Emma regentes. De media waren toen nog niet zo als nu, anders was er toen ook heel wat consternatie geweest. Want een tante van Willem III, prinses Marianne, liep ook niet in helemaal in het gareel (1810-1883).

Ging Willem III alleen in Ampsen jagen? In restaurant De Viersprong, halverwege Diepenheim, hangt een mooi schilderij, ik meen over de begrafenis van Willem III en bij de sluis in Diepenheim hing ook zoiets. Hadden we vroeger maar meer gevraagd over wat ons nu interesseert. Misschien had men het ons verteld.

Bronnen: twee militaire zakboekjes, almanak 1861.

Van de Paleografische leeskring

Berckelschouw van Lochem tot Zwiep
door Nicolaas van Geelkercken, 1642

De Schouw van de Berckel in 1633

Op huyden den halven septemb[ris] des jaers 1633 heb ick onders[chreven] met meester Eemont dar last van Ed[ele] Magistraet der Stadt Zutphen den Berckelstrom besichticht tot den intentie om denselven navegabel te maeken.

Van doorsnijding[en].

Vooreerst beginnende tuschen de Stadt Zutphen ende Lochem wat belangt albij die doorsnijding[en] voor desen gedaen om de Berckel te rechte die sijn goet uytgesondert datter een onder de Bovingsbrugh die boven met eenen dobben tuien moet gestopt sijn, nacheer andere onder Bysleck die op de vogaende manier te helpen is.

Noch is nodigh een dobbeltuy doorsnijdinge bij Byslyck te weten en doer een tongeten van Schimmelpenninck en[de] soo vort dor het Gasthuys landt tegen het vonder 't welck ten deel duer is.

Bij Almen Bysleck Lochem wat gekript om den strom te diepen

Bovinckbrugh is een optreckende brugh is goet

Tolhuysbrugh moet 2 voet verhoogt sijn

hefft sonderlingh kaydijcken van doen als dicht bij Zutphen om de scheepen voor eerst met den hals op te trecken moeten eenige wilgen afge[kapt].

Noch hebben alle doorsnijding[en] dien aert dat boven tou land en[de] onder naet 't welck met een overstappende goet offt van der kay verholpen wort Lochemer sluys kan swarlyck bij de oly muelen blijven

bevinde 2 andere bequame platzen de eene wat boven de oly

muelen end[e] de andere onder de stadt door der stadt grafft wavor

hefft sijn consideratien van waer gravent ende anderssins hier is het verval

3½ voet daer boven blijft noch e[e]n voet dijcks

Dese platzen sijn alle bijde bequam mijns oordeels dat is als de

schutszels tou staen van onder sijn peyl te houen in desen tijt met kleen waeter

de sluys is onnodiger dieper als 1½ voet dieper als den graat

van de Berckel

Die onderste fondementen van kyst met het in heyen der schael plancken

sal den meyster alle swaericheyt openbaeren laten anders want een pael ingehey

en[de] widerom uytgetrocken

soo sal hem de swaericheyt open voor, ick heb op de putten en[de] de fonde

menten

van de muelen end[e] vorige sluys gelet daer uyt spuere het ertrijck aldaer

bequaem te sijn 't boven verhalde soude desen herfst kunnen geschied[en].

Gelegenthey tuschen Lochem ende Borckeloo

de Berckel hefft waeters genoegh,

heft 2 ondiept[en] te weten bij de slenck en[de] bij Borckeloo kay met engten

ofte kribben geholpen werden van gelijk bij de duervart bij Vulckerigs vonder.

heft 5 bruggen uytgesondert de Lochemer waer van die 3 moeten

verhoogt sijn te weten 2 van Joncker Ceppel en[de] een van schout weegs daer

boven aen langen huys

voor het lijnpat is nodigh kaedijck voorschr[even] ofte langs Lochem tegen de 3 Ed[ele] huysen sijn

hoven darnog niet duer kap wilgen tegen Culsdan

Dorsnijdingen van noden is aen de Vosmaet Harlingsmaet de

grooste effen boven eenig een kleentie onder de slenck

aen de slenck een tongetien

boven de eene op 2 vadem naer duer

effen boven Vulkeringh eene maer kay als noch gebruyckt werd[en]

een kleene tuschen 2 vonder dicht onder Borckeloo

het verval tot Borckeloo was 5½ voet staende 1½ voet onder den dijck

de sluys kan bequam aen de nordt zijde vand[e] Muel[en] leggen de vaert kan doer

den stadt aen de cingel te weten oude Berckel ofte doer den stadt graffte

gaen [soude doer de stadt grafften

Schouw

Henriëtte Marsman-Slot

Schouw voeren is van oudsher waterschapswerk. Al in de oudste waterschapsakten wordt het schouwen vermeld. Als er geen waterschap was, kon het ook door een andere overheidsinstantie geschieden, maar daarover straks meer.

In Gelderland is vroeg in de middeleeuwen al sprake van het instellen van waterschappen. Doorgaans is de landsheer initiatiefnemer ten gunste van zijn onderdanen. De oudste Gelderse dijkbrief is van 1316, de zogenaamde Boutenteinse weteringbrief. Het eerste echte Gelderse waterschap dateert uit 1321, namelijk dat van de Betuwe.

De graven van Gelre en Kleef vaardigden in 1328 - op onser liever vrouwen dach lichtmissen (2 februari) - gezamenlijk een dijkbrief uit, waarmee ze een waterschapsregeling voor het gebied van de Liemers tot stand brachten. Ze deden dit expliciet voor de verkrijgers van 26 hoeven, "dat slach van Duvenrebroek ende Groesenrebroek".

De ambtman van de Liemers zal als dijkgraaf met heemraden de schouw van de dijken en de weteringen voeren: "*ende onse amptlude doen toe schouwen opten dijken ende opter weteringen nae des landts urbar mitten heijmrade, alse dat dijckrecht ende die schouwe in Bethue is gelegen*". Er wordt in deze dijkbrief dus naar het hierboven genoemde Betuwse waterschapsrecht verwezen.

Hoewel in de akte van 1328, het origineel is helaas verloren gegaan¹, nog veel meer geregeld is, wordt de verdere inhoud hier even buiten beschouwing gelaten. Het gaat in dit verband enkel om het voeren van schouw.

Wat is het voeren van schouw?

Tijdens het voeren van schouw wordt gekeken of de ingelanden wel aan hun verplichtingen ten aanzien van het onderhoud van dijken en watergangen hebben voldaan.

Als een ingeland in gebreke was gebleven konden dijkgraaf en heemraden hun intrek nemen in een of ander logement op kosten van de nalatige. Zij konden er net zolang verblijven tot de ongelukkige zijn verzuim had hersteld. In de waterschapsarchieven zitten vele, soms uiterst smakelijke verhalen, over hoe een en ander in zijn werk kon gaan. Een schouwvoering kon leiden tot ernstige schermutselingen tussen dijkbestuur en nalatige ingeland.

In 1655 leidde de schouwvoering in de Liemers tot een compleet gevecht².

In juni vond de zogenaamde aardschouw plaats. Er werd gecontroleerd of de dijk wel genoeg aarde bevatte. Heemraad³ Coenraedt van Munster is niet tevreden over het onderhoud van de dijk door Jan Geerlichs, inwoner van Bahr en Latum. Jan Geerlichs laat het er niet bij zitten en op de dijk verspert hij de schouwvoerders de weg. Met name Coenraedt van Munster moet het ontgelden: Jan scheldt Coenraedt de huid vol.

Substituut-dijkgraaf⁴, jonker Asweer van Leeuwen, liet van het gebeurde verslag leggen.

"Ik holt u voor een schelm ende logenaer, daarbij voegende dat hem de duvel noch de hals soude breecken, denselven daerbe-neffens dreiggende met de schuppe, soo hij in de hand hadde van 't peert af te slaan 't welck oock, naer alle apparentie soude geschiet sijn soo ende wanneer de schouw niet

voort gepasseert ende Herman Beerss sulcks niet belet waere geweest."

Ook nu nog, vele eeuwen later, wordt er door het waterschapsbestuur jaarlijks schouw gevoerd. Het huidige Waterschap Rijn en IJssel, rechtsopvolger van de Liemerse Schouwpolder, voert bijvoorbeeld schouw over een groot deel van de Rijn- en IJsseldijken. Hoewel schouw voeren over de grote bandijken het meest tot de verbeelding zal spreken wordt er ook schouw gevoerd over de kleinere watergangen en de daarlangs gelegen oevers.

Waterschappen konden in sommige gevallen ook gezamenlijk schouw voeren. Zo kwamen elk jaar de watergraven van het Waterschap van de Berkel en van het Waterschap IJsselland-Baakse Beek, met hun gevolg, bijeen om de onderhoudstoestand van het Stroomkanaal van Hackfort (in de buurt van Baak) met de daarin en daarbij gelegen kunstwerken te schouwen. Het Stroomkanaal van Hackfort lag namelijk precies op de grens tussen beide waterschappen. Deze schouw was bij bijzonder reglement geregeld. Nadat de bestuurders de maaipaden langs de watergang hadden afgelopen en het schouwrapport was opgemaakt eindigde de schouwvoering steevast bij een prettig eethuis, want het rapport moest toch nog getekend worden, of niet soms? Toen beide waterschappen per 1 januari 1997 werden opgeheven en beide opgingen in het grote Waterschap Rijn en IJssel verdween een stukje waterschapstraditie. Jammer.

Schouw over de Berkel

Het Waterschap van de Berkel schouwde jaarlijks de oevers van

het gelijknamige riviertje. Ook die schouw is thans overgegaan op het Waterschap Rijn en IJssel. Het Waterschap van de Berkel bestond van 1882 tot 1997. Hoe zat het dan voor 1881? Wie lette toen op het grillige riviertje?

In de na-Napoleontische tijd nam aanvankelijk het Rijk de zorg voor de rivier op zich. Medio 19^e eeuw werd het onderhoud overgedaan aan de Provincie. In de laatste jaren voordat het Waterschap van de Berkel werd opgericht nam het Rijk de zorg weer over. Al stelde dat toen niet veel meer voor.

In de 17^e en 18^e eeuw was het Zutphen, dat zich het meest om de Berkel bekommerde. Er is een schouwrapport uit het jaar 1633, waarin meester Emond Hellaeraad, stadsbouwmeester van Zutphen, de gehele onderhoudstoe-

stand van de Berkel, inclusief sluizen en bruggen, in kaart heeft gebracht. Dit laatste letterlijk, want behalve dat Emond Hellaeraad een rapport opmaakte, maakte hij een volledige overzichtstekening van het riviertje.⁵ De tekst van het rapport is door de deelnemers aan de paleografische leeskring ontcijferd. Een gedeelte daaruit staat in dit Land van Lochem afgebeeld.

Tenslotte

De oude archieven van het huidige Waterschap Rijn en IJssel zijn openbaar en bevinden zich in de archiefbewaarplaats van het waterschap, Hoofdstraat 98 te Terborg. De oudste archieven gaan terug tot ca. 1400.

Het Waterschap Rijn en IJssel heeft een archiefbestand van ongeveer 70 archieven en het bezit

een uitgebreide kaartencollectie.

Belangstelling?

Doorgaans is de archiefbewaarplaats op maandag- en donderdagmorgen open. Bel s.v.p. eerst met mij, Henriëtte Marsman, voor een afspraak.

U kunt naar mij vragen via het telefoonnummer 0314 – 369369 (hoofdkantoor Waterschap Rijn en IJssel te Doetinchem).

¹ archief Lymerse Schouwpolder (archieven Waterschap Rijn en IJssel) – inv. nr. 938, vidimus uit 1607

² arch. Lymerse Schouwpolder inv.nr. 978

³ een heemraad is een bestuurslid van een waterschap

⁴ een substituut-dijkgraaf is de plaatsvervanger van de dijkgraaf

⁵ Waterschap Rijn en IJssel, collectie Waterschap van de Berkel

† Professor Dr. Herman Schuttevâer

1905 - 2003.

Hij werd op 20 september 1905 geboren in Friese Langezwaag (Friesland) en kwam in 1907 aan de Nieuweweg in Lochem wonen. Hier groeide hij op en vanaf eind jaren twintig werkte hij bij het ministerie van financiën. Hij was raadsheer, vice-president van het Haagse Gerechtshof en hoogleraar burgerlijk recht aan de universiteit van Utrecht. Hoewel hij in het westen woonde (sinds 1970 in Voorschoten) volgde hij de ontwikkelingen in Lochem op de voet. Hij was lid van de Historische Vereniging en donateur van de Stichting Streekgeschiedenis en later van het Historisch Genootschap Lochem Laren Barchem. Tot op zeer hoge leeftijd logeerde hij elk jaar enkele weken in hotel Hof van Gelre. Zijn vriend Albert Roos verwoordde zijn verbondenheid met Lochem zo:

“Herman dood? Het is niet te geloven. Ik zie hem nog voor mij, de laatste keer dat ik hem opzocht in Voorschoten, vorig jaar augustus. Oud, maar levendig, geïnteresseerd, vol humor.

We spraken over zijn moeder, mijn ouders, wat ze ons meegegeven hebben, en natuurlijk over zijn lievelingsonderwerp: de Lochemse en Achterhoekse mensen, hun samenleven, hun aard en gewoonten, hun taal vooral, waarin hij zwelgde als in een lekker bord soep.

Dat alles had zijn oorsprong in zijn jeugdherinneringen, de 20 jaren of zo die hij in Lochem had doorgebracht in het huis op de Nieuweweg met moeder en broer, op de lagere school en Mulo, met vrienden. Die ervaringen heeft hij treffend beschreven in “Een stadswandeling omstreeks 1915”, volgens mij het gevoeligste, meest spontane van zijn vele werken. Ik lees daar op blz 9, als hij langs de Coöperatie, hoek Tuinstraat-Het Ei loopt: “Daar even kijken, want je ziet ze achter de ramen bezig met brooddeeg te kneden, een mooi gezicht”. Die laatste drie woorden uit de kindermond volgen als een nagedachte op de objectieve beschrijving van wat er in die winkel te zien is; het is alsof hij de klok zo’n negentig jaar heeft teruggedraaid.

Herman dood? Nee, in volle vitaliteit regeert hij in mijn hersenen.

Lang zal hij leven!”

Albert Roos, Kirkwood, Missouri USA.